

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ; ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 159.922.7

DOI <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.5/15>

Казарова Г.М.

Українська інженерно-педагогічна академія

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗВ'ЯЗОК РІВНЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ ТА ТРИВОЖНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті представлені теоретичні підстави вивчення зв'язку задоволеністю шлюбом і проявами тривожності та експериментальне дослідження цього зв'язку.

Визначено, що сімейна система описується безліччю параметрів, головними з яких є такі: характер емоційних зв'язків у родині, її рольова структура, особливості міжособистісної комунікації, способи вирішення конфліктів, згуртованість і суб'єктивна задоволеність шлюбом.

Проаналізовані місце та значущість фактору задоволеності шлюбом серед інших факторів, вказано на його інтегративний характер. Суб'єктивна задоволеність подружжя шлюбом відображає ставлення людини до власного шлюбу і є індикатором потреб сімейної системи. Дослідники визначають задоволеність шлюбом як внутрішню суб'єктивну оцінку, ставлення подружжя до власного шлюбу. Задоволеність шлюбом – це стійке емоційне явище, почуття, яке може проявлятися як безпосередньо в емоціях, які виникають в різних ситуаціях, так і в різноманітних думках, оцінках, порівняннях.

Вказано, що якщо незадовільність шлюбом недостатньо усвідомлена, існує у формі «тліючої» незадовільності, то скарги можуть виражатися у формі переживання страхів, тривоги, невпевненості, почуття фрустрації. Тривога – це емоційне переживання, яке суб'єктивно сприймається як негативне, зумовлене очікуванням чогось небезпечного. При цьому воно має дифузний характер, не пов'язаний з конкретними подіями.

Важливими складниками «сімейної тривоги» є також почуття безпорадності і відчуття нездатності втручання у хід подій в сім'ї. Наявність тривоги у одного або обох членів подружньої пари може впливати на їх задоволеність шлюбом загалом, а також існує і зворотна залежність – незадоволеність шлюбом підвищує тривожність особистості.

За результатами емпіричного дослідження визначено значну кількість подружніх пар, які тою чи іншою мірою незадоволені шлюбними відносинами, що свідчить про кризовий характер сім'ї у сучасних умовах. Значна частина обстежуваних продемонструвала високий рівень прояву тривожності. Підтверджений зв'язок рівня задоволеності шлюбом та тривожності особистості.

Ключові слова: суб'єктивне оцінювання подружніх відносин, рівень задоволеності шлюбом, тривожність особистості.

Постановка проблеми. У всі часи сім'я привертала до себе увагу прогресивних діячів і вчених, починаючи з давніх філософів і закінчуючи сучасними реформаторами. І це не дивно, оскільки сім'я – це система функціонування людини в соціумі. Вона є одним з основних інститутів суспільства. Сім'я, постійно перебуваючи в русі, змінює свою сутність не тільки через вплив соціально-політичних умов, а й через внутрішні процеси свого розвитку.

Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена тим, що у сучасному світі, який стрімко змінюється, сім'я є основною, а у багатьох випадках –

єдиним стабільним підґрунтям життєдіяльності людини. Від сім'ї очікується виконання функцій опори та захисту, створення сприятливих умов для кожного. Але чи впорається цей інститут з такими серйозними завданнями, чи витримає сім'я тиск зовнішніх обставин, внутрішніх конфліктів, багато в чому, з погляду психології, залежить від суб'єктивних оцінок подружньої пари їх шлюбних відносин.

Динаміка розвитку шлюбних відносин, самопочуття у сімейному житті, яке суб'єктивно оцінюється особистістю як благополучне, комфортне або неблагополучне, впливає на такий важливий

прояв емоційної сфери людини, як тривожність, яка своєю чергою має значущий вплив на усі інші прояви діяльності особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній психологічній літературі задоволеність шлюбом розглядається з різних сторін [2; 4; 6]. І.Н. Хмарук розглядає цей феномен як побутову, емоційну і сексуальну адаптацію [10], в дослідженнях В.В. Бойка, О.Г. Гукової, В.М. Кишинця, В.А. Сисенка та інших він висвітлюється через стійкість, стабільність шлюбу [3]. Є.С. Балака досліджує зв'язок задоволеністю шлюбом та рівень домагань особистості [2]; Н.М. Терещенко вказує на різницю в емоційних проявах у подружніх пар з різним ступенем задоволеності шлюбом [9].

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні зв'язку задоволеності шлюбом з проявами тривожності особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існують різні показники успішності шлюбу; одним з них є суб'єктивна задоволеність подружжя шлюбом, яка відображає ставлення людини до власного шлюбу і є індикатором потреб сімейної системи [1].

Переживання незадоволеності шлюбом – це наслідок різкої розбіжності між реальним життям сім'ї та очікуваннями індивіда, а також результат надмірно завищених очікувань щодо шлюбу і партнера [6; 9]. Наслідком виникнення незадоволеності шлюбом є стан фрустрації – усвідомлений або неусвідомлений. Характер травматизуючого впливу незадоволеності значною мірою залежить від ступеня усвідомленості цього стану.

У разі усвідомленої незадоволеності спостерігається відкрите визнання людиною того, що сімейні відносини її не задовольняють, бажання щось змінити в подружніх стосунках, сімейному укладі, розподілі ролей, переживання почуття непотрібності, образи, несправедливості. Незадоволеність при цьому має глобальний характер [1]. Усвідомлена незадоволеність зазвичай супроводжується конфліктом у сім'ї.

Задоволеність шлюбом – це стійке емоційне явище, почуття, яке може проявлятися як безпосередньо в емоціях, які виникають в різних ситуаціях, так і в різноманітних думках, оцінках, порівняннях [3; 6].

Якщо розглядати сім'ю з позицій уявлень про малу групу, можна застосувати до неї результати досліджень, отриманих у соціальній психології: найбільш ефективно функціонують групи, що виникають тільки за наявності задоволеності спільною діяльністю. Отже, найбільш ефективно здійснювати свої функції (в тому числі виховання дітей) будуть

сім'ї, члени яких задоволені своїми відносинами і виконуваною ними спільною діяльністю.

Низька задоволеність шлюбом характеризується різним рівнем її усвідомлення. У разі усвідомленої незадовільності шлюбом чоловік відкрито заявляє про своє бажання що-небудь змінити у подружніх відносинах, сімейному укладі, розподілі ролей, переживає почуття непотрібності, образи, несправедливості. Якщо незадовільність шлюбом недостатньо усвідомлена, тобто існує у формі «тілючої» незадовільності, то скарги виражаються у формі переживання страхів, тривоги, невпевненості, почуття фрустрації [5].

Тривога – це емоційне переживання, яке суб'єктивно сприймається як негативне, зумовлене очікуванням чогось небезпечного. При цьому воно має дифузний характер, не пов'язаний з конкретними подіями. Тривога є сутністю пильності та обережності. Таким чином, тривога – це базисна реакція.

Тривога виникає з реальних або уявлених загроз. У кожного індивіда є базовий, або постійний, рівень тривоги, який визначається взаємовідносинами, наявними у цій сім'ї. Позиція людини у сім'ї також впливає на те, який об'єм тривоги вона приймає на себе. Пари з більш високим рівнем постійної тривоги більш реактивні у шлюбі та з більшим трудом проводять грань між реальними і уявними загрозами. До постійної тривоги додається гостра тривога, яка породжується обставинами повсякденного життя. На відміну від постійної тривоги, рівень гострої тривоги коливається під впливом таких стресорів, як зміна роботи, втрата роботи, переїзд на нове місце проживання, сімейні баталії. Стабільність шлюбу часто залежить від нападів гострої тривоги [3; 5]. Таким чином, наявність тривоги в одного або обох членів подружньої пари може впливати на їх задоволеність шлюбом загалом.

Для дослідження взаємозв'язку благополуччя у шлюбі та тривожності особистості ми обрали одинадцять подружніх пар (25 жінок та 25 чоловіків), загалом у дослідженні взяли участь 50 досліджуваних. Обрані нами пари мали різний стаж шлюбних відносин, загалом по всій вибірці – від 1 року до 11 років. Пари розрізнялися також за різними ознаками: матеріальним достатком, рівнем освіти, соціальним статусом, наявністю та кількістю дітей. Ці ознаки у нашому дослідженні ми не враховували, оскільки вони виходять за межі наших завдань.

Всім досліджуваним ми запропонували оцінити свій стан та задоволеність шлюбом за допомогою методик Тест-опитувальник задоволеності

шлюбом (ОЗШ), розроблений В.В. Століним, Т.Л. Романовою, Г.П. Бутенко, і Особистісна шкала проявів тривоги Тейлора (Teilor's Manifest Anxiety Scale). Перша методика спрямована на діагностику задоволеності або незадоволеності шлюбом, а друга – на вимірювання проявів тривожності.

Підсумкові результати діагностики за методикою «Задоволеність шлюбом», розробленою В.В. Століним, Т.Л. Романовою, Г.П. Бутенко, представлені на рисунку 1.

Аналізуючи дані, представлені на рисунку, по сімейним парам, можна зробити висновок, що серед опитаних пар 18% можна визнати абсолютно неблагополучними, 9% є неблагополучною парою, 9% можна визнати скоріше неблагополучною сім'єю, 9% є перехідною сім'єю, 14% є скоріше благополучною сім'єю, 32% можна визнати цілком благополучними сім'ями та 9% є абсолютно благополучною сім'єю. Це означає, що більшість наших (55%) наших досліджуваних можна віднести до благополучних подружніх пар, які ефективно долають проблеми та конфлікти, в той же час 36% сімей визначають неблагополуччя в тому чи іншому ступені, з них 18% привертають особливу увагу, оскільки вони оцінили своє шлюбне становище як абсолютно неблагополучне. Ці дані демонструють актуальність нашої

теми дослідження і той факт, що більшість психологічних досліджень визначають кризову ситуацію у сучасній сім'ї.

Результати дослідження за методикою «Особистісна шкала проявів тривоги» Дж. Тейлора представлені на рисунку 2.

Аналізуючи дані, представлені на рисунку, можемо сказати, що у 5% досліджуваних була зафіксована низька тривожність, у 45% – середня тривожність, у 41% досліджуваних визначена висока тривожність та у 9% – дуже висока тривожність. Узагальнюючи, можна зробити висновок, що половина наших обстежуваних (50%) мають високу або дуже високу тривожність, що свідчить про ті чи інші проблеми та міжособистісні і внутрішньоособистісні конфлікти.

З точки зору нашого дослідження представляється доцільним дослідити, як розподіляються дані суб'єктивного оцінювання задоволеності шлюбом за гендерною ознакою, адже чоловіки та жінки по-різному оцінюють світ, інших людей та себе у світі, по-різному вони ставляться і до сімейних відносин. За результатами методики «Задоволеність шлюбом», розробленої В.В. Століним, Т.Л. Романовою, Г.П. Бутенко, відмітимо, що дані у подружніх парах здебільшого збіглися, тобто члени однієї подружньої пари зазвичай оці-

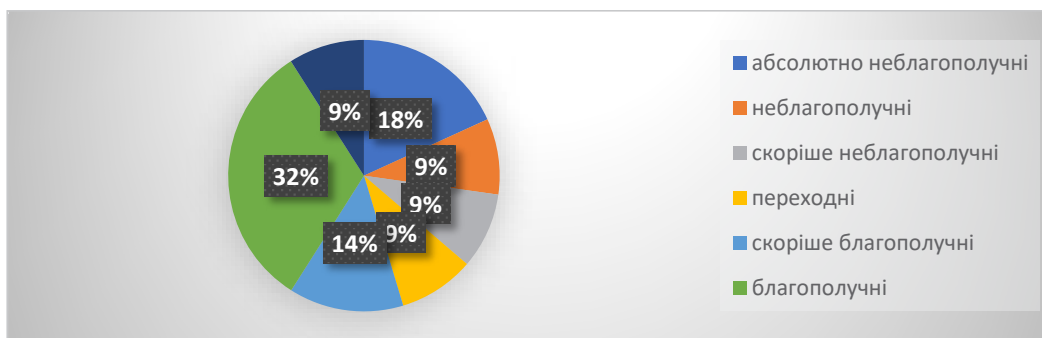

Рис. 1. Результати дослідження за методикою «Задоволеність шлюбом» в подружніх парах

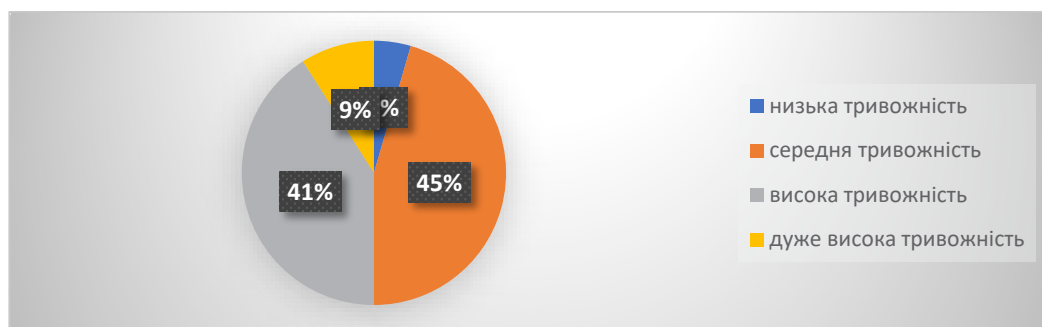

Рис. 2. Результати дослідження за методикою «Особистісна шкала проявів тривоги» Дж. Тейлора

нювали своє сімейне життя майже однаково або доволі близько в абсолютних балах. Це стосується і тих пар, у яких на своє абсолютне неблагополуччя вказали обидва члени подружжя. Але повної тотожності не було, а також у членів однієї з обстежуваних пар ми спостерігали деяку розбіжність у оцінках: чоловік оцінив задоволення шлюбом вище, ніж дружина, що може надалі привести до розвитку непорозуміння.

Результати дослідження за гендерною ознакою за методикою «Задоволеність шлюбом», розробленою В.В. Століним, Т.Л. Романовою, Г.П. Бутенко, представлені на рисунку 3.

Ці результати були нами перевірені на значущість за допомогою U-критерію Манна-Уїтні. За статистичними даними U-критерій Манна-Уїтні дорівнює 57.5. Критичне значення U-критерію Манна-Уїтні за заданої чисельності порівнюваних груп становить 30. $57.5 > 30$, отже, відмінності рівня ознаки в порівнюваних групах статистично не значимі ($p > 0,05$). Таким чином, можна зробити загальний висновок, що, хоча суб'єктивне оцінювання задоволеності шлюбом у чоловіків і жінок розрізняються, але несуттєво.

Продовжуючи аналіз отриманих даних, звернемо увагу на те, як відрізняються показники тривожності серед чоловіків та жінок. У психологічній літературі представлено багато емпіричних досліджень, дані яких збігаються у тому, що в серед-

ньому тривожність у жінок вище, ніж у чоловіків. Пояснюється така особливість тим, що культурні соціальні норми більш жорсткі до чоловіків, вони забороняють визнавати стан тривоги, демонструвати його оточуючим, а отже, і самим собі. Ці висновки підтверджуються і даними нашого дослідження. Результати дослідження за методикою «Особистісна шкала проявів тривоги» Дж. Тейлора залежно від статі представлені на рисунку 4.

Аналізуючи ці дані, можемо сказати, що 31,26% чоловіків демонструють низький та середній рівень тривожності, тоді як серед жінок немає жодної обстеженої з низьким рівнем, середній рівень тривожності виявили 22,7% жінок. Високий та дуже високий рівень тривоги був виявлений у 9,08% чоловіків та у 31,26% жінок.

Найбільш важливими з точки зору нашого дослідження є дані, які дозволять нам дослідити взаємовплив суб'єктивного відчуття благополуччя свого шлюбного життя та проявів тривоги. За попередньою гіпотезою, позитивне оцінювання свого сімейного, подружнього стану буде гарно впливати на загальний стан особистості, зокрема на прояви тривожності. Ми припускали, що подружні відносини є настільки значущими у житті кожної людини, що їх стан повинен відбиватися на багатьох сторонах діяльності, емоційних станах. Своєю чергою тривожність може впливати на різні психологічні утворення, включаючи і задоволеність

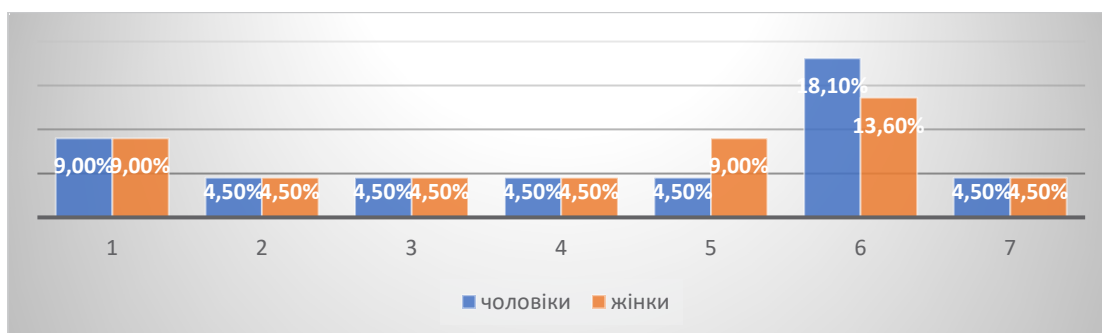

Рис. 3. Результати дослідження за методикою «Задоволеність шлюбом» залежно від статі, розробленою В.В. Століним, Т.Л. Романовою, Г.П. Бутенко

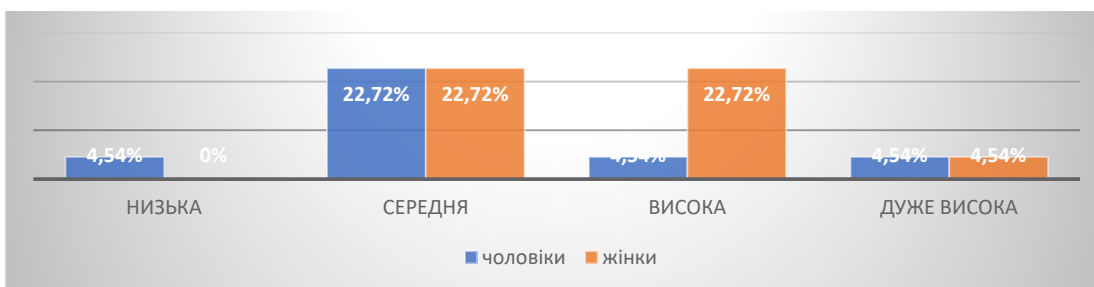

Рис. 4. Розподіл рівня тривожності у чоловіків та жінок

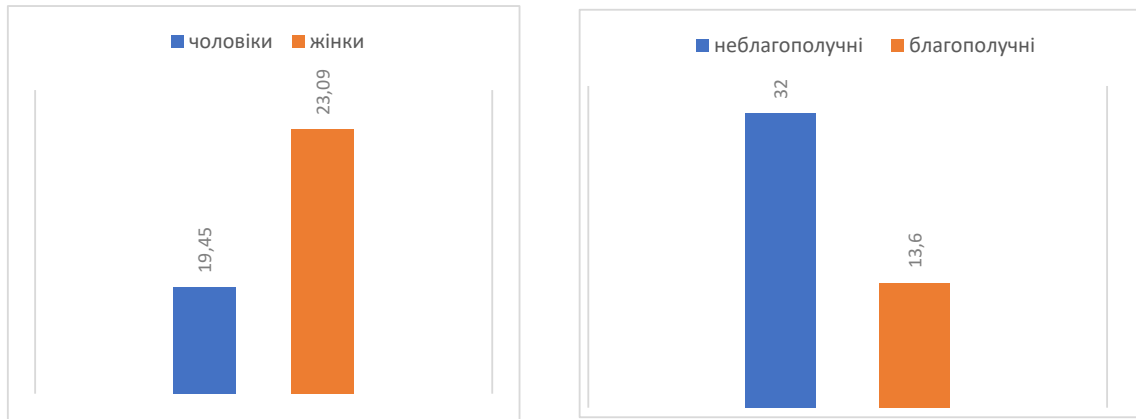

Рис. 5. Розподіл тривожності у чоловіків і жінок та за ознакою задоволеності шлюбом

шлюбом. Тобто існує зв'язок між задоволеністю шлюбом у подружній парі та тривогою.

Для того щоб перевірити нашу гіпотезу, ми вважаємо за доцільне узагальнити дані, отримані за двома методиками, визначити їх у абсолютних, а не відносних показниках та порівняти прояви тривоги за гендерною ознакою та за ознакою задоволеності шлюбом. Ці дані представлені на рисунку 5.

Підсумовуючи дані, можемо відмітити наступне. Середній рівень тривожності у чоловіків – 19,45, у жінок – 23,09. Тобто, як вказувалося вище, у жінок більш високий рівень тривожності, ніж у чоловіків. Ці результати були нами перевірені на значущість за допомогою U-критерію Манна-Уїтні. U-критерій Манна-Уїтні дорівнює 52.5. Критичне значення U-критерію Манна-Уїтні за заданої чисельності порівнюваних груп становить 30. $52.5 > 30$, отже, відмінності рівня ознаки в порівнюваних групах статистично не значимі ($p > 0,05$). Тобто можемо зробити висновок про те, що стать наших обстежуваних несуттєво впливає на прояви їхньої тривожності.

Середній рівень тривожності у тих досліджуваних, які потрапили до «неблагополучних», тобто визначили свій сімейний стан як «абсолютно неблагополучний», «неблагополучний» або «скоріше неблагополучний», склав 32 бали. Середній рівень тривожності у тих, хто оцінив задоволеність шлюбом як високу, тобто потрапили у групи «абсолютно благополучних», «благополучних», «скоріше благополучних», склав 13,6 балів. Ці результати теж були нами перевірені на значущість за допомогою U-критерію Манна-Уїтні. U-критерій

Манна-Уїтні дорівнює 0. Критичне значення U-критерію Манна-Уїтні за заданої чисельності порівнюваних груп становить 22. $0 \leq 22$, отже, відмінності рівня ознаки в порівнюваних групах статистично значущі ($p < 0,05$). Це означає, що задоволеність своїми сімейними відносинами суттєво впливає на прояви тривожності особистості.

Крім того, ми провели статистичну обробку даних за критерієм кореляції Пірсона. Коефіцієнт кореляції між тривожністю і суб'єктивною задоволеністю шлюбу склав $-0,751 (p < 0,05)$. Це означає, що наш висновок про зв'язок між цими двома психологічними утвореннями підтверджується, причому існує негативна висока кореляція: чим вище задоволеність шлюбом, тим нижче тривожність, і навпаки.

Таким чином, гіпотеза нашого дослідження підтвердилася. Від того, як відчуває себе досліджуваний у своєму подружньому житті, наскільки благополучним або неблагополучним він вважає свій шлюб, залежить його емоційний стан, зокрема прояви тривожності. Стан тривожності своєю чергою впливає на усі інші сторони життя людини: дитячо-батьківські відносини, внутрішньоособистісні, професійні та інші. Ці фактори залишилися за межами нашого дослідження, але з високою долею вірогідності можемо припустити їх зв'язок з проявами тривожності.

Підсумовуючи, підкреслимо велику актуальність та значущість проблеми сучасної сім'ї, подружніх відносин, необхідність розвивати подальші її дослідження. Відзначимо також необхідність практичної роботи психологів у межах сімейного консультивання.

Список літератури:

1. Алешина Ю.Е. Удовлетворенность браком и межличностное восприятие в супружеских парах с различным стажем совместной жизни : Дисс. канд. психол. наук. Москва, 1985.205 с.
2. Балика Є.С. Взаємозв'язок задоволеності шлюбом з фактором рівня домагань. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2015. № 1. С. 24-29.

3. Бойко В.В. Малодетная семья (социально-психологический аспект). Москва, 1988. 237 с.
4. Голод С.И. Современная семья: Плюрализм моделей. *Социологические исследования*. 1996. № 3, 4.
5. Ильин Е.П. Психология индивидуальных различий. Санкт-Петербург, 2004. 701 с.
6. Молода сім'я: проблеми та умови її становлення. Київ, 2003. 183 с.
7. Мясищев В.Н. Психология отношений: избранные труды. Москва, Воронеж, 1995. 356 с.
8. Столин В.В., Романова Т.Л., Бутенко Г.П. Опросник удовлетворенности браком. *Вестник МГУ. Сер. XIV. Психология*. 1984. № 2. С. 54–61.
9. Терещенко Н.М. Особливості структури любові у подружніх пар із різним ступенем задоволеності шлюбом. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Психологія*. 2012. № 1009, Вип. 49. С. 129–132.
10. Хмарук И.Н. Социально-психологические корреляты выбора способа реагирования в ситуации измены супруга: Дис. ...канд. психол. н.: 19.00.05. Ростов н/Д., 2000. 178 с.

Kazarova H.M. PSYCHOLOGICAL CONNECTION OF THE LEVEL OF SATISFACTION WITH MARRIAGE AND PERSONALITY ANXIETY

The article presents theoretical grounds for studying the relationship between satisfaction with marriage and manifestations of anxiety and experimental study of this connection.

It is determined that the family system is described by many parameters, the main of which are the following: the nature of emotional connections in the family, its role structure, features of interpersonal communication, ways of resolving conflicts, cohesion and subjective satisfaction with marriage.

The place and significance of the marriage satisfaction factor among other factors are analyzed, its integrative character is indicated. Subjective satisfaction of a spouse by marriage reflects a person's attitude to his own marriage and is an indicator of the needs of the family system. Researchers determine the satisfaction of marriage as an internal subjective assessment, the attitude of the spouses to their own marriage. Satisfaction with marriage is a stable emotional phenomenon - a feeling that can manifest itself both directly in emotions that arise in different situations, and in various thoughts, assessments, comparisons.

It is indicated that if the dissatisfaction with marriage is not sufficiently conscious, exists in the form of "smoldering" dissatisfaction, then complaints can be expressed in the form of experiencing fears, anxiety, uncertainty, feelings of frustration. Anxiety is an emotional experience that is subjectively perceived as negative, due to the expectation of something dangerous. At the same time, it has a diffuse character, not related to certain events.

Important components of "family anxiety" are also the feeling of helplessness and the feeling of inability to interfere with the course of events in the family. The presence of anxiety in one or both members of a married couple can affect their satisfaction with marriage in general, and there is also a reverse dependence – dissatisfaction with marriage increases the anxiety of the individual.

According to the results of the empirical study, a significant number of married couples who are somehow dissatisfied with marriage relations are determined, which indicates the crisis nature of the family in modern conditions. A significant part of surveyed demonstrated a high level of anxiety. Connection of the level of satisfaction with marriage and anxiety of the individual is confirmed.

Key words: *subjective estimation of marital relations, level of satisfaction with marriage, anxiety of the individual.*